

KIRAATLER VE KURRÂ*

Fehd b. Abdurrahman er-Rûmî

Çev.: Ali ÖGE**

LUGAT OLARAK KIRAATLER:

(قراءة), (قراءة) kelimesinin çoğuludur. Kıraat, “karae” fiilinin semâî masdarıdır. *Karae, yekrau, kıraeten, kur’anen, kur’en*, dersin. Kur’, dilde toplamak ve birleştirmektir. Suyu topladığında, ‘Suyu havuzda topladım (‘kara’tu’)dersin. Kıraate, kıraat denilmesinin nedeni, kâri’nin (okuyucunun) harfi diğer bir harfle birleştirmesi ve böylece kelimenin oluşmasıdır. Kelime, diğer bir kelime ile, cümle diğer bir cümle ile birleşir. O kimse okur, yani bütün bunları bir araya getirir.

Istılah Olarak Kıraatler:

Araştırmacılardan birçoğu, kıraatler ile kıraat ilminin tarifini karıştırmaktadır. Kıraatler ile kıraat ilmi arasındaki fark, Kur’an-ı Kerim ile Kur’an-ı Kerim ilimleri arasındaki fark gibidir.

Dolayısıyla kıraat; Kur’an-ı Kerim’i telaffuz etme usullerinden biridir. İmamlardan birinin, rivayetlerin ittifakı ve tarîklerle diğer imamlardan farklı bir okuyuş edinmesidir. Bu farklılık ister harflerin telaffuzunda ister harflerin biçiminde olsun aynıdır.¹

Kur’an Kelimelerini Telaffuz usulleri, şu şekilde isimlendirilir:

Kıraat, rivayet, tarîk, vech.

Kıraat: Birbirine uygun olmak şartıyla, kendisinden nakledilen rivayet ve eda yolları (tarik) nın kıraat imamlarından birine nispet edilmesidir (nisbet edilen Kur’an okuma şeklidir).

Rivayet: Bu kıraat imamından, bir vasıta ile de olsa (kıraatı) alan kişiye nisbet edilen okuyuştur.

Tarîk: İsnadı nâzil bile olsa raviden alan kişiye nisbet edilen okuyuştur.

* Bu Makale, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rûmî’nin *Dirâsât fî Ulûmi’l- Kur’an* (Riyad, 1430/2009, XVI. baskı) adlı eserinin 341-369. sayfalarının çevirisidir.

** Dr., Konya merkez vaizi, alican_042@hotmail.com

¹ Zerkânî, *Menâhilu’l-İrfan*, c. 1, s. 410.

Vech: Alınması câiz sabit kıraatlerden, okuyucunun tercihine bırakılan okuyuş şeklidir.²

Suyûtî şöyle der: “Bu yedi, on veya başka bir sayıdaki imamlardan alınan rivayetler ve tarîklar üzerinde ittifak ediliyorsa, bu kıraattir. Eğer bir râvi ondan(kıraat imamından) alıyorsa, rivayettir. Eğer ondan sonraki (raviden sonraki) bir kimse alıyorsa, isnâdınâzil bile olsa bu bir tarîktir. Kârînin ihtiyarî olan okuyuşu ise vecihtir.”³

KIRAAT İLMİNİN TARİFİ

Kıraat İlmî:

Kur’an kelimelerinin nasıl telaffuz edileceğini, ittifak ya da ihtilaf üzere onların edâ yollarını, her vechin nakledene isnât edilmesi⁴ ile birlikte öğreten ilimdir. Ya da, ‘Kur’an kelimelerinin eda şeklini ve farklılığını, nakleden kimseye isnâd edilmek suretiyle öğreten ilim’dir.⁵

Konusu:

Telaffuz durumları ve eda şekilleri bakımından Kur’an-ı Kerim kelimeleridir.

Elde Edildiği Yer:

Kıraat âlimlerinin Rasûlullah’tan (sav) mütevatir ve sahih olarak yaptığı nakillerdir.

Hükmü:

Öğrenim ve öğretimi farz-ı kifayedir.

Sonucu ve faydası:

Kur’an kelimelerini telaffuzda hatadan korur. Tahrif ve değişikliğe karşı korur. Bu şekilde okuyan her imamın okuyuşunu bilmeyi sağlar. Kendisinden alınıp okunabileceklerle okunamayacak olanı ayırt etme imkanı verir.

Konumu (İlimler Arasındaki Yeri):

Kıraat ilmi, ilimler arasında konum olarak en yüksek ve en değerli olanlarındandır. Bu, onun, mutlak üstünlüğü olan semavî kitapların en değerlisi Kur’an-ı Kerim’le ⁶ bağı sebebiyledir. İlmin değeri, öğrenilen şeyin değerinden kaynaklanmaktadır.

Kastalânî şöyle der: “Şüphesiz Kur’an, ilimlerin kaynağı ve menşei, bilgilerin menbaı ve temel esası, genel ilkelerin dayanağı ve aslı, her ilmin ilk ve son noktasıdır. Onun yüceliği, özellikleri ve morfolojik yapısı anlaşılmadan gerçekleşmez. Okuyuş vecihlerini ve rivayetlerinin farklılığını öğrendikten sonra, (onu öğrenen kimse) O’nun (Kur’an) sonu gelmez incelikleri ve güzelliklerine (hakikatlerine)

² El-Bennâ, *İthâfu'l-Fudalâi'l-Beşer*, c. 1, s. 102.

³ Suyuti, *el-İtkan*, c. 1, s. 99.

⁴ Abdulfettah el-Kâdî, *el-Büdüru'z-Zâhira*, s. 5.

⁵ İbnu'l-Cezerî, *Müncidu'l-Mukrîn*, s. 3; el-Kastalânî, *Letâifu'l-İşârât*, s. 170; el-Bennâ, *İthâfu'l-Fudalâi'l-Beşer*, c. 1, s. 67.

⁶ Abdulkayyum es-Sündî, *Safahat fi Ulûmi'l-Kıraat*, s. 23.

doyamaz. Bundan dolayı, kıraat ilmi faydalı ilimlerin en değerlilerinden olmuştur.⁷⁷

Kıraat İlminin Doğuşu

Kıraatlerin oluşması hakkında âlimlerin kesin olarak belirttikleri bir tarih yoktur. Kur'an-ı Kerim'in, ilk olarak Hira mağarasında, hicretten yaklaşık 13 yıl önce indiği bilinmektedir. Kıraatlere gelince, âlimler, kıraatlerin başlangıcı konusunda iki görüşe sahiptirler⁸:

(1) Kıraatler, Mekke-i Mükerrreme'de nazil olmuştur. Çünkü Kur'an'daki kimi âyetler Mekkî, kimi âyetler Medeni'dir. Medeni âyetlerde olmayıp Mekkî olanlarda bulunan çeşitli kıraat farklılıkları vardır. Medine'de Mekkî kıraatlerin nüzulu ve tek olarak (sadece, o şekilde bir defa)indiği konusunda herhangi bir delil yoktur. Bu yüzden aslı üzere kalmıştır.

Ömer'in (ra), Hişam bin Hakim (ra) ile olan ihtilafını konu alan hadîs buna işaret eder. Çünkü onlar, Furkan sûresinin kıraatinde ihtilaf etmişlerdir ki, Furkan sûresi Mekkîdir. Bu da, kıraatlerin vahyedilişinin, Mekke'de olduğuna işaret eder.

(2) Kıraatler, Medine'de inmiştir. Çünkü kıraatler, lehçelerin farklılığı nedeniyle ümmete kolaylık olması için inmiştir. Buna ise ancak hicretin gerçekleşmesinden, yakın ve uzak kabilelerin İslam'a girmesinden, kendi lehçeleri dışındaki bazı lafızların kapalılığından sonra ihtiyaç duyulmuştur.

Çünkü sahabenin -Allah kendilerinden razı olsun- kıraatler konusundaki ihtilafı, Medine döneminde ortaya çıkmıştır. Bu konuda Mekke'de herhangi bir şeyin meydana geldiği sabit değildir.

Kıraatlerin nüzûlunun Mekke'de, Kur'an'ın nâzil olmasıyla birlikte başladığını, ancak ihtiyacın, Mekke'de ve civarında (Kureyş lisanı) tek lehçe olduğundan dolayı bu kıraatleri kullanmaya gereksinim kalmadığını, lehçelerin farklılığının Medine'de hicretten sonra, farklı lehçelerle konuşan çeşitli kabilelerin İslam'a girdikleri zaman meydana geldiğini iddia edip her iki görüşü bir araya getiren kimseler de vardır.

Kıraatlerin nüzûlunun Mekke'de veya Medine'de olması arasında fark yoktur. Ancak kıraatler, bize ulaşıncaya kadar çeşitli aşamalardan geçmiştir. Bunları aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz:

Kıraat İlminin Geçirmiş Olduğu Aşamalar

Birinci Aşama:

Rasûlullah (sav), Kur'an dışındaki şeyleri Cebrail'den (as) aldığı gibi kıraatleri de almıştır. Allah, Kur'an'ı insanlara okumasını emretmiştir:

*"Ey Resûl! Rabbinden sana indirilene tebliğ et."*⁹

*"Biz onu, Kur'an olarak, insanlara dura dura okuyasın diye (âyet âyet, sûre sûre) ayırdık ve onu peyderpey indirdik."*¹⁰

⁷ Kastalânî, *Letâifu'l-İşârât li Fünûni'l-Kıraât*, s. 6.

⁸ Bkz. Abdulkayyum es-Sündî, *Safahat fi Ulûmi'l-Kıraat*, s.28- 30.

⁹ 5/Maide, 67.

¹⁰ 17/İsrâ, 106.

Rasûlullah (sav), Kur'an'ı tebliğ etmesi gerektiği gibi tebliğ etti. Onlara beş âyet sabah, beş âyet de akşam okutuyordu. Belki bir sahabiye bir harf, diğer bir sahabiye başka bir harf okuttu. Her sahabi, (Kur'an'ı) Rasûlullah'tan (sav) işittiği şekilde okuyordu.

Rasûlullah (sav), onların birbirlerine okutmalarını emrediyordu. Bir adam müslüman olduğunda, Kur'an'ı öğretmesi için onu sahabelerden birine gönderiyordu. Bazı sahabilerini, Kur'an'ı kendilerine öğretmeleri için kabilelere gönderiyordu. Bir adam, Medine'ye hicret ettiğinde, Rasûlullah (sav), onu Kur'an'ı ezberleyen bir sahabiye gönderirdi. Böylelikle sahabeden kurra' olarak tanınan bir topluluk oluştu. Sahabeden birçok kişi Kur'an'ı ezberlemişti.

İkinci Aşama:

Rasûlullah'ın (sav) vefatından sonra, Arap kabilelerinden birçoğu irtidat etti. Halife Ebû Bekir (ra), mürtetlerle savaşmak için ordular çıkardı. Bu savaşlarda birçok kurrâ öldürüldü. Sahabe, Kur'an'ı ezberleyen hafızların yok olup gitmesiyle, Kur'an'dan bir şeyin kaybolup gitmesinden korktu. Böylece onu bütün kıraatleriyle birlikte tek bir mushafta topladılar.

Üçüncü Aşama:

Mürtetlerin ortadan kaldırılması ve ridde savaşlarının sona ermesinden sonra, müslüman ordular İslam'ı yaymaya yöneldiler. Çeşitli milletler İslam'a girdi. Sahabe -Allah onlardan razı olsun-, fethettikleri bölgelerde, oranın halkına Kur'an öğretmek için yayıldı. Her sahabe, Rasûlullah'tan (sav) öğrenmiş olduğu şekilde Kur'an'ı öğretiyordu. Daha sonra, tabiîn ve onların öğrencileri arasında farklı nakiller ortaya çıktı. Kıraatler çoğaldı ve çeşitlendi. Tabiînden birçok kimse kıraatleri öğrenmişti.

Dördüncü Aşama:

Tabiîn ve tebe-i tabiinden bir topluluk, Kur'an okuma ve okutma, öğretme ve öğrenme konusuna hayatlarını adadı ve bütün çabalarını bu uğurda sarfettiler. Kur'an lafızlarını, kelimelerin tecvidini tutmak, rivayetleri gerçekleştirmek için bütün dikkatlerini verdiler. Bu onların meşguliyeti ve asıl hedefleri idi. Nihayet bu konuda takip edilen imamlar oldular. Onlara gidiliyor, onlardan bu ilim alınıyordu. Müslümanlar, onların kıraatlerini kabul etme konusunda icma' ettiler. Onlar hakkında iki kişi bir araya gelip ihtilaf etmedi. Kıraati kabul etmeleri ve bir araya getirmelerinden dolayı, bu ilim ve kıraatler de onlara nispet edildi.¹¹

Kastalânî şöyle der: "Yazıya yüklenen farklı anlamlardan dolayı ihtilaflar çoğaldı. Bid'at ve arzularına uyan kimseler, bid'atlarına uygun bir şekilde, bir kimsenin o şekilde okumasının caiz olmayacağı biçimde okudular. Mutezile'den kimileri, "Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu."¹² âyetindeki (Allah lafzındaki) "hu" harfini mansub olarak, "ha" şeklinde okudular. Rafızîlerden bazıları, "Ben yoldan çıkarılanları yardımcı edinecek değilim."¹³ Ayetindeki meksur lam harfini, fethalı şekilde okudular. Bununla Ebû Bekir ve Ömer'i kastettiler. Müslümanlar, yüce Kur'an'ın

¹¹ Dr. Şaban İsmail, *Mea'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 390; es-Sündî, *Safahât fi Ulûmi'l-Kıraat*, s. 37.

¹² 4/Nisa, 164

¹³ 18/Kehf, 51.

kıraatına önem veren güvenilir olan imamlardan kıraat alma konusunda icma' ettiler. Her bölgeden, güvenilirliğiyle, nakilde eminliğiyle, dirayetiyle, ilminin kemaliyle, ömürlerini okuma ve okutma ile geçiren, durumları bilinen meşhur imamlardan birini seçtiler. Bölge halkı, naklettikleri konularda onların doğru sözlü olduklarında icma' ettiler. Okudukları şeyde güvenilir kabul edildiler. Onların kıraatleri, Mushaflarının yazı tarzından dışarıya çıkmadı."¹⁴

İbnu'l-Cezerî şöyle der: "İhtilaf edilen harflerden her harfin, sahabe ve diğer kimselere nispet edilmesinin anlamının, başka bir şeyden dolayı değil, sadece daha kesin, daha çok okunan ve okutulan, ona daha çok bağlı olmaları ve meyletmelelerinden olduğuna inanıyoruz. Aynı şekilde harflerin ve kıraatlerin kıraat imamlarına ve ravilerine nispet edilmesi ile kastedilen de, bu kârinin ve imamın, dildeki bu şekilde (bir vechi) okumayı tercih etmesidir. Okuduğu şeye göre, diğer kimseler bunu diğer vecihlere tercih etmiş, bununla tanınıp bilininceye kadar ona devam etmiş, bırakmamıştır. (Bu sebeple) Ona yönelinmiş ve (kıraat) ondan alınmıştır. Bunun için diğer kurrâların dışında bu kıraat ona (o şekilde okuyana) izafe edilmiştir. Bu, tercihe, devamlılığa ve sürekli uygulamaya dayanan bir izafettir. Sonradan ortaya konulan, rey ve ictihada dayanan bir izafet değildir."¹⁵

Bölgelerde Kurrânın sayısı çoğalmış ve her bölgede onlardan bir grup meşhur olmuştur:

Mekke'de:

Mücahid bin Cebr, Tavus bin Keysân, Atâ bin Ebi Rebâh, İbni Abbas'ın âzâdli kölesi İkrime, İbni Ebi Müleyke ve diğerleri.

Medine'de:

Said bin Müseyyeb, Urve bin Zübeyr, Ömer bin Abdülaziz, İbni Şihab ez-Zührî, Zeyd bin Eslem, Yesar'ın çocukları Süleyman ve Atâ, Salim bin Abdullah bin Ömer ve diğerleri.

Kûfe'de:

Alkame bin Kays, Mesruk bin el-Ecda', Ebû Abdurrahman es-Sülemî, en-Nehaî, eş-Şa'bî, Amr bin Şurahbil, Esved bin Yezid, Said bin Cübeyr ve diğerleri.

Basra'da:

Hasan-ı Basrî, Muhammed bin Sirin, Katade bin Daime es-Sedûdî, Nasr bin Âsım, Yahya bin Ya'mer, Ebû'l-Âliye er-Reyyâhî, Cabir bin Zeyd, Ebû Recâ el-Utâridî ve diğerleri.

Şam'da:

Hiz. Osman'ın arkadaşı Muğire bin Ebi Şihab el-Mahzûmî, Ebû Derda'nın arkadaşı Halid bin Sa'd¹⁶, Yahya bin Haris ez-Zimârî, Atiye bin Kays el-Kilâbî ve diğerleri.

¹⁴ Kastalânî, *Letâifu'l-İşârât*, s. 66.

¹⁵ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, s. 52.

¹⁶ El-İtkan'da ismi 'Halife' olarak geçer. Doğrusu, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*'de (s. 8) geçen şeklidir ki, o da Halid bin Sa'd el-Selâmânî'dir. Hayatı için bkz. *Mizanu'l-İtidal*, 1/310; *Lisanu'l-Mizan*, 3/376 (2974).

Bunun dışında daha birçok kurrâ vardır. Sonunda kıraatler, kıraatlerin bir araya getirilmesi, onunla meşgul olunması sebebiyle diğer dinî ilimler gibi bağımsız bir ilim haline gelmiştir.

Yedi Kıraate Ayrılma

Gördüğün gibi, kurrânın sayısı, yüzlerce hatta binlerce kişinin ehli hafıza ulaştığıdır. Âlimlerden bir bölümü, kurrâ hakkında telifte bulunmuş, eser ortaya koymuşlardır. Ebû Ubeyde (v. h. 224), içinde beş kıraatin ve yirmi kârinin bulunduğu bir kitap telif etmiştir. Ahmed bin Cübeyr el-Antakî (v. h. 258), içinde kurraânın beş tanesinin okuyuşlarını toplayan bir kitap yazmıştır. Ebû Bekr ed-Dâcûnî (v. h. 324) es-Semaniye adlı eserini, İbni Cerir et-Taberî (v. h. 324), 'el-Kıraat' adlı kitabını telif etmiştir. Taberî, eserinde yirmiden fazla kâriden bahsetmiştir. Bunlardan başka birçok kişi eser telif etmiştir. Ancak o eserler ya yayılmamış ya da tanınmamıştır.

Ahmed bin Mücahid (v. h. 324), "*es-Seb'a*" adlı kitabını telif ettiğinde, eserinde, karîlerin mütevatir yedi kıraatini bir araya getirmişti. Ahmed bin Mücahid'in kendisi bizzat kıraatler konusunda güvenilir bir imamdı. Kitabı meşhur olmuş ve kabul görmüştü. Âlimler, o eser üzerinde aralarında görüş alışverişinde bulunuyorlardı. Bu yedi kıraat imamı meşhur oldu, hatta bazı insanlar, kurrânın ve kıraatlerin sayısının yedi olduğu düşüncesine kapıldı. Bu düşünce gelişti, diğer insanlar da, yedi kıraatin, yedi harf olduğuna inandı!!

Kimi âlimler, içinde birtakım vehimler yer aldığından dolayı İbni Mücahid'in yedi kıraat için seçtiklerini eleştirmişlerdir. Ebû'l-Abbas Ahmed bin Ammar el-Mehdevî şöyle der: "Bunu yedi olarak tesbit eden gereksiz bir şey yapmıştı. Durum, herkes için zor bir hale gelmişti. Bakış açısı dar olan herkes, bu kıraatlerin, haberde (yani yedi harf hadisinde) ifade edilenler olduğunu zannetti. Eğer O, yediden bir eksik ya da fazla yapsaydı, bu şüpheli de yok ederdi."¹⁷

Karrâb, eş-Şâfî adlı eserinde şöyle der: "Kurâdan yedisinden kıraati alıp, diğerlerini bırakma konusunda herhangi bir görüş ya da sünnet yoktur. Bu sadece, son dönem âlimlerinin ortak görüşüdür. Bundan daha fazla kıraatin olmayacağına dair bir kanaat yayıldı. Oysa bunu hiç kimse dememişti."¹⁸

Mekki bin Ebû Talib (v. h. 437), onların yedi kıraati seçmelerinin sırrını şöyle açıklar: "Yedi bölgenin Mushaflarına uygun olması için böyle yaptılar. Bu konuda Kur'an'ın yedi harf üzere indiği haberine uydular. Sonra şöyle der: "Eğer o, onların sayısını daha fazla veya daha az yapsaydı, bu yasaklanmazdı. Çünkü kurrânın sayısı, sayılamayacak kadar çoktur."¹⁹

Âlimlerden birçoğu, bu konuda İbni Mücahid'in, kıraatleri yedi ile sınırlamasının, ancak uzun bir çaba, kaynaklara dayalı uzun bir araştırmadan sonra söylediği konusunda onu savunmuşlardır. Onun, âlimlerin ve kurrâların büyük birçoğunluğunun onayı ile seçiminde başarılı olduğunu iddia etmişlerdir. Eğer kıraatler konusunda rivayetler çoğalsaydı, bu, kıraatler konusunda güvenilmeyen

¹⁷ Suyuti, *el-İtkan*, c. 1, s. 106; İbni Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, c. 1, s. 36.

¹⁸ Suyuti, *el-İtkan*, c. 1, s. 107.

¹⁹ Mekki bin Ebû Talib, *el-İbane an Meâni'l-Kıraât*, s. 51.

kurrâlardan bir bölümün engellenmesine neden olurdu. Bazıları, kıraatlerden kendisine birini özel olarak seçer ve onun rivayetleriyle yetinirdi. İbni Mücahid, onların yolunu kesti. Onların tuzak olarak kurduğu kıraatleri ortadan kaldırdı. Onlara sıkıntı veren kurrâyı uzaklaştırdı. Onun iyi düşüncesine ve güzel niyetine işaret eden şeylerden biri de, onun benimsediği kıraati seçmeye çalışmamasıdır. Kendisine bunun nedeni sorulduğunda şöyle cevap verdi:

“Biz, imamlarımızın bırakmış olduğu şeyi korumada kendimiz için çalışmaktan daha çok, bizden sonrakilerin okuyacağı bir harfi seçmeye ihtiyaç duyuyuz.”²⁰

Öneminden, bu konudaki eserlerin ve kurrâların çokluğundan ve kıraat ilminin bu konudaki genişliğinden dolayı bu aşama hakkındaki sözlerimiz de uzamış oldu.

Beşinci Aşama: Kıraatlerdeki Tedvin Aşaması

Âlimler, kıraat ilmi konusunda ilk eser telif edenin kim olduğunda ihtilaf etmişlerdir. Birçok kimse, kıraat ilmi konusunda ilk eser telif edenin, Ebû Ubeyd el-Kasım bin Sellâm (v. h. 224) olduğu görüşündedir. İbnu'l-Cezerî, ilk eser telif edenin İmam Ebû Hatim es-Sicistânî (v. h. 255) olduğunu söylerken, kimileri de Yahya bin Ya'mer (v. h. 90) olduğunu söylemiştir.

Sonra üçüncü asırda eserlerin sayısı arttı. Dördüncü ve beşinci asırda zirveye ulaştı. Bundan sonra dokuzuncu asra kadar eser telifi durdu. Eserlerin sayısı, alimlerin çabaları azaldı. Neredeyse, Şatıbî'nin manzumesinin şerhi ile sınırlı kaldı (v. h. 590).

Kıraatler Konusunda Eski-Yeni En Önemli Eserler

Bu eserlerin sayısı gerçekten çoktur. Bunların tümünü saymak mümkün değildir. Bunlardan çok az bir bölümü zikretmekle yetineceğiz:

1- *es-Seb'a*: Ebû Bekr Ahmed bin Muhammed bin Mücahid (v. h. 324)'in eseri olup, Dr. Şevki Dayf'ın tahkikiyle basılmıştır.

2- *et-Tezkira fi'l-Kıraâti's-Semân*: İbn Ğalbûn (v. h. 399). Eymen Suveyd'in tahkiki ile iki cilt halinde basılmıştır.

3- *el-Mebsût fi'l-Kıraâti'l-Aşr*: Ebû Bekr bin Mihrân (v. h. 381). Sebi' Hamza Hâkimî'nin tahkiki ile tek cilt halinde basılmıştır.

4- *el-Keşf an Vücûhi'l-Kıraâti's-Seb'*: Ebû Muhammed Mekkî bin Ebi Tâlib (v. h. 437).

5- *et-Teysîr fi'l-Kıraâti's-Seb'*: Ebû Amr ed-Dânî (v. h. 444). Tek cilt halinde basılmıştır.

6- *el-İkna' fi'l-Kıraâti's-Seb'*: Ebû Cafer İbnu'l-Bâziş (v. h. 540). Dr. Abdulmecid Kutamış'ın tahkiki ile iki cilt halinde basılmıştır.

7- *eş-Şâtıbiyye diye meşhur Hirzu'l-Emânî ve Vechu't-Tehânî*. Bu eser, İmam Kasım eş-Şâtıbî'nin (v. h. 590) manzum eseridir. Eserde, ed-Dânî'nin et-Teysir'i beyitler halinde yazılmıştır. Bu eseri, birçok âlim şerhetmiş, defalarca basılmıştır.

8- *el-Vâfi fi Şerhi's-Şâtıbî fi'l-Kıraâti's-Seb'*: Abdulfettah el-Kâdî (v. h. 1403).

²⁰ Zehebi, *Ma'rifetu'l-Kurra'i'l-Kibar*, c. 1, s. 217. Bkz. es-Sündî, *Safahat fi Ulûmi'l-Kıraat*, s. 51, 54.

9- *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr*: Ebû Abdullah ez-Zehebî (v. h. 748). Muhammed Seyyid Câdu'l-Hak'ın tahkiki ile iki cilt halinde basılmıştır.

10- *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*: İbnu'l-Cezerî (v. h. 833). İki cilt halinde basılmıştır. Müsteşrik C. Bercistrasr eserin neşredilmesiyle ilgilenmiştir.

Sahih Kıraatlerin Şartları

Kıraat âlimleri, sahih kıraatler için birtakım şartlar ve ilkeler ortaya koymuşlardır. İbnu'l-Cezerî bunları bir araya getirmiş, yazıya dökmüş ve konu hakkında son sözü söylemiştir. Hatta bu ilim ona nispet edilmiş ve onun ismi ile yan yana anılır olmuştur. et-Tayyibe'de şöyle der:

Nahiv yönüne uygun olan her şey
Yazı için bir ihtimal içerir
Kaynak sahih, o da Kur'an
İşte budur üç temel.
Ne zaman bir temelin dengesi bozulsa
Yediden biri olsa da, onu düzelt.²¹

Bu konudaki son sözü, '*en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*' adlı kitabında şu şekilde ifade eder: "Bütün kıraatler, bir vecihle de olsa Arapça'ya uygundur. Takdiren de olsa, Hz. Osman'a nispet edilen Mushaflardan birinin resm-i hattına uygundur. Senedi de uygundur. İşte bu, reddedilmesi caiz olmayan ve inkarı kabul edilemeyen sahih kıraattir. Hatta Kur'an'ın inmiş olduğu yedi harften biridir. İster yedi imamdan, ister on imamdan, ister görüşleri kabul edilen diğer imamlardan geliyor olsun, insanların onu kabul etmesi gerekir. Bu üç şarttan herhangi biri olmadığında, ister yedi ya da daha çok kimseden geliyor olsun, o kıraate zayıf, şâz veya bâtıl kıraat adı verilir. Selef ve haleften, önde gelen âlimler nezdinde sahih işte budur. İmam Ebû Amr ed-Dânî bunu açıklamış, Mekkî bin Ebû Talib, Ebû'l-Abbas el-Mehdevî, Ebû Şâme... bunun metnini düzenlemiştir... Bu, seleften hiç kimsenin karşı çıkmadığı selefin yoludur."

Böylelikle sahih kıraatlerin şartlarının veya temellerinin üç olduğu ortaya çıkıyor:

(1) Bir vecihle de olsa, Arapçaya uygunluk.

Kıraatin, kesinlikle Arapçaya uygun olması gerekir. Dilde yaygın olana uyması gerekmez. Tam aksine, dil vecihlerinden herhangi birine uygun olması yeterlidir. İbnu'l-Cezerî şöyle der: "Şartlar arasında, 'bir vecihle de olsa' sözümüzle, gramer vecihlerinden herhangi bir veche uygunluğu kastediyoruz. Bu vechin, fasih veya çok fasih olması, üzerinde fikir birliği edilen veya ihtilaf edilen bir kaide olması, kıraate zarar vermez. Yeter ki, bu kıraat, yaygın ve imamlar tarafından sahih bir senedle alınmış olsun. Çünkü şartlar içerisinde en büyük ve en kuvvetli esas budur. Arapçaya uygunluk şartında önde gelen âlimlerin tercih ettiği görüş budur. Arap gramercilerinin bir kısmının, hatta büyük bir bölümünün reddettiği birçok kıraat vardır. Ancak onların bu kıraatleri reddetmelerinin hiçbir değeri yoktur. Tam aksine, seleften kendisine uyulan imamlar, 'iskân' gibi onun kabul edilmesi üzerinde

²¹ İbnu'l-Cezerî, *Tayyibetu'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, s. 32.

içma' etmişlerdir: “(بَارِكُمْ)²², (يَأْمُرْكُمْ)²³ vb. . Damme, (الْمَلَائِكَةُ إِسْجُدُوا)²⁴; nasb, (كُنْ)²⁵; meksur (وَالْأَرْحَامِ)²⁶... Vasl (وَإِنِّي لَأَسْأَلُ)²⁷... Elif (إِن هَذَانِ)²⁸... vs. Ebû Amr ed-Dânî, *Câmiu'l-Beyân* adlı kitabında şunları söyler: “Kıraât imamları, Kur'an kıraatlerinden herhangi birisinde dilin yaygınlığına ve Arapçadaki kıyaslara uygunluğuna itimat etmemişlerdir. Tam aksine hadisin sübütuna, naklin sıhhatine önem vermişlerdir. Onlara göre rivayet sabit olunca, Arapçanın kıyası ve lugatın yaygınlığı onu ortadan kaldıramaz. Çünkü kıraat, uyulması gereken bir sünnettir, onu kabul etmek lazımdır ve müracaat da onadır.²⁹

2- Takdiren de olsa, Hz. Osman'a ait Mushaflardan birisine uygun olması.

Sahabe, Hz. Osman'ın halifeliği döneminde Kur'an'ı yazdıklarında, onun yazımında, Rasûlullah'tan (sav) açık ya da takdîrî olarak rivayet edilen sabit kıraatlerin tümünü kapsayan bir yol izlemeyi hedeflemişlerdi. Mushafın yazımına uygun olmayan kıraatleri, sahabe tanımamıştır. Aksi halde, o şekilde yazarlardı. Sahabenin kabul etmediği bir kıraat de, sahih kıraat değildir. Sahabenin bilmediği bir kıraati bildiğini kim iddia edebilir!

İbnu'l-Cezerî şöyle diyor: “Mushaflardan birisine uygun olması” ifadesiyle, bir bölümü olmaşa da sabit olan kıraatleri kastediyoruz. İbni Âmir'in kıraatinde, (قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا)³⁰ âyetinin vav'sız okunması, (وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ)³¹ âyetindeki her iki isimde ba harfinin ziyade olarak kullanılması vb. Kuşkusuz bu, Şam mushafında sabittir. Yine İbni Kesir'in kıraatinde, Tevbe sûresinin sonunda (تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ) ziyadesi vardır. Bu da, Mekke Mushafı'nda yer almaktadır...

Bundan sonra, 'takdiren de olsa' ifadesiyle, takdiren de olsa yazıma uygunluğu kastettik. Çünkü yazıma uygunluk, bazen tahkikî olur ki, o da açık bir uyum demektir. Bazen de takdîrî olur ki, o da ihtimalî/takdîrî bir uyum olur. Şüphesiz yazım, bazı yerlerde icmaen farklı olur. (es-Semavat, salihat, ve'l-leyl, ve's-salât, ve'z-zekât, ve'r-ribâ gibi...) Bazı kıraatler, tahkikî olarak yazıma uyum gösterir, bazen de takdîren uyum gösterir. (ملك يوم الدين) gibi. Bu kelime, bütün Mushaflarda elifsiz yazılmıştır. Onu hafzederek okuma, tahkikî yaparken, elif ile okumak, takdîrî yapmaktadır.

3- İsnadın sıhhati.

İbnu'l-Cezerî şöyle diyor: “Bununla, bu kıraatin, başından sonuna adil hafızası güçlü kimselerin kendi gibi olanlardan rivayet etmesini kastediyoruz. Bununla birlikte(daha önce geçen), her iki şarta uygun olmasıyla ve imamlara göre galat sayılmayan ve bir kısmı bir kısmını şaz hale getirmeyen(kıraat) meşhur olur.

²² Bakara sûresi, 54. Bu, ed-Devrî'den sonra gelen Ebû Amr'ın kıraatidir.

²³ Bakara sûresi, 67. Bu, ed-Devrî'den sonra gelen Ebû Amr'ın kıraatidir.

²⁴ Bakara sûresi, 67. Bu, ed-Devrî'den sonra gelen Ebû Amr'ın kıraatidir.

²⁵ Bakara sûresi, 34. Bu, Ebû Cafer'in kıraatidir.

²⁶ Nisa sûresi, 1. Bu, Hamza'nın kıraatidir.

²⁷ Saffat sûresi, 123. Bu, İbni Zekvân'dan sonrakilerin kıraatidir.

²⁸ Taha sûresi, 63. Ebû Amr, bu kelimeyi ya ile, diğerleri elif ile okumuşlardır.

²⁹ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, c. 1, s. 10- 11.

³⁰ Bakara sûresi, 116.

³¹ Âl-i İmran sûresi, 184.

Bazı son dönem âlimleri, isnâdın sıhhatine tevatürü de şart koşmuşlar, senedin sıhhati ile yetinmemişlerdir. Bu, onun senedinde açık olarak görülebilecek bir şeydir. Şüphesiz tevatür sabit olduğunda, yazım ve diğer şeylerde diğer iki şarta bakılmaz. Çünkü Hz. Peygamber'den (sav) mütevatiren nakledilen kıraatin kabul edilmesi gerekir. Yazıma uysun ya da uymasın, Kur'an olduğu kesindir. Her kıraatte mütevatir olmayı şart koştığımızda, o takdirde bu yedi imamdan ve diğerlerinden sabit olarak gelen farklı kıraatlerden birçoğu ortadan kalkar.³²

Kıraat Çeşitleri

Son dönem alimlerinin, özellikle usul-u fıkıh âlimlerinin nezdinde, kıraatlerin iki çeşide ayrılması şöhret bulmuştur: Mütevatir ve şaz ya da ahad.³³ Bulkîynî, kıraatleri üçe ayırmıştır: Mütevatir, şaz ve ahad.³⁴ Suyuti, İbnu'l-Cezerî'nin sözlerinden, kıraatleri şu şekilde belirlemiştir³⁵:

1- Mütevatir

Yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluğun, senedin sonuna ulaşmaya kadar kendileri gibi kimselerden yaptıkları rivayettir. Örnek: Yedi imamdan nakli konusunda ittifak edilen (birbirine uygun olan) tariklerdir. Bu (tevatür durumu), genellikle kıraatlerde olur. ﴿مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ gibi.³⁶ Bu, Âsım, Kisâî, Ya'kub, Halef bu şekilde okumuşlardır. Diğerleri, elif'i hâzfederek, ﴿مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾ şeklinde okumuşlardır.³⁷

2- Meşhur

Senedi sahih olan, ancak mütevatir derecesine ulaşmayan, yazım ve Arapça kurallarına uygun olan, kıraat âlimleri nezdinde meşhur olup, herhangi bir hata ya da şaz durum taşımayan kıraatlerdir.

Örneği, yedi imamdan nakli konusunda tarikların ihtilaf ettiği şeydir. Bazı raviler onlardan rivayette bulunmuş, bazıları bulunmamıştır.

Kıraat kitaplarından, harflerin dağılımı konusunda birçok örnek vardır. Örneği: Ebû Cafer kıraatidir: "Ben onları (İblis ve soyunu) ne göklerin ve yerin yaratılışına, ne de bizzat kendilerinin yaratılışına şahit tuttum. Ben yoldan çıkaranları yardımcı edinecek değilim," (18/Kehf, 51) ﴿وَمَا كُنْتُ﴾ kelimesinde 'Te' harfinin fethasıyla. Diğerleri, ﴿وَمَا كُنْتُ﴾ şeklinde okumuşlardır. Cemi sigasıyla, (*ma eşhednahum*) şeklinde, diğerleri de müfred olarak (*ma eşhedtuhum*) şeklinde okumuşlardır.

3- Ahad

Senedi sahih olmasına rağmen, yazıma ya da Arapça kurallarına aykırı olan ya da anılan şöhrete ulaşmayan kıraattir. Bu tarzda okunmaz, buna inanılması da gerekmez.

³² İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, c. 1, s. 13.

³³ Muhammed Ahmed Hâtir, *Kıraatu Abdullah bin Mes'ud, Mekânetuha, Mesâdiruha, İhsâuha*, s. 47.

³⁴ Es-Suyuti, *el-İtkan*, c. 1, s. 99.

³⁵ *A.g.e.*, c. 1, s. 102.

³⁶1/ Fatiha sûresi, 4.

³⁷ Abdulfettah el-Kadı, *el-Büdûru'z-Zâhir fi'l-Kıraati'l-Aşri'l-Mütevatir*, s. 15.

Tirmizî, *Ca'misinde*³⁸, Hâkim, *Müstedrek*'inde³⁹ bunun için bir bölüm açmışlar, bu bölümlerde isnadı sahih olan birçok rivayeti tahrir etmişlerdir.

Bu rivayetlerden biri, Hâkim'in, *Müstedrek*'inde, Âsım el-Cuhderî'den, onun da Ebû Bekre'den rivayet ettiği şu hadistir: "Hz. Peygamber (sav), ﴿مُتَكِينٌ عَلَى رَفَارِفِ خُضْرٍ وَعَبَاقِرِيٍّ حَسَانٍ﴾⁴⁰

İbni Abbâs'ın kıraati: ﴿وَكَانَ أَمَامَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ صَالِحَةٍ غَضْبًا﴾ (17/Kehf, 79) âyet, 'sâliha' kelimesinin ziyadesiyle, 'veraehum' kelimesinin yerine de 'emamehum' kelimesi kullanılarak okunmuştur.⁴¹

İbni Mes'ud'un (ra) kıraati: ﴿فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مَتَابَعَاتٍ﴾ (5/Maide, 89)⁴²

Namazda bu tür kıraatlerin okunmasının hükmü konusunda ihtilaf edilmiştir. Âlimlerin büyük bir çoğunluğu, bunu yasaklamıştır. Bazı âlimler, kıraatin şart koşmadığı bu tür yerlerde okunabileceğini ifade etmişlerdir.

Dinî hükümlerde bu kıraatlerle delil ortaya koymaya gelince, bunların hükmü, âhâd hadislerle delil getirmek gibidir. Şafiî bunu kabul etmemiştir. Ebû Hanife bunu kabul etmiş, bununla delil ortaya koymuş ve örneğin yemin kefaretinin orucu konusunda buna göre bir hüküm ortaya koymuş, bunda da İbni Mes'ud'un ahad olan kıraatine uymuştur.⁴³

4- Şâz

Senedi sahih olmayan kıraattir. İbnu'l-Cezerî, şâz kıraatin tarifi konusunda Mekkî bin Ebû Talib'den şu nakilde bulunur: "Şâz, sikâ/güvenilir olmayan kimsenin naklettiği kıraattir. Veya, sikâ bir kimsenin naklettiği, ancak Arapça'da herhangi bir vechi olmayan kıraattir. Şâz kıraatin, senedi sahih olmayan, bir vecihle de olsa Arapça kurallarına uygun olmayan, Hz. Osman'ın mushafından⁴⁴ farklı olan kıraat olduğu da söylenmiştir. Osman (ra), Kur'an'ı, son arz'da sabit olan şekle göre bir araya getirmiştir. Ondaki sonraki âlimler, Hz. Peygamber (sav) okumuş olsa dahi, senedi sahih olmayan, son arzda var olmayan kıraatleri şâz olarak isimlendirmişlerdir.⁴⁵

Şâz kıraatler konusunda yazılan birçok eser vardır. –İbnu'l-Cezerî'nin dediği gibi- Sika olmayan kimseden nakledilenler, şâz kitaplarda zikredilen isnadı zayıf rivayetlerden daha çoktur. İbnu's-Süme'ye', Ebû's-Simal ve diğerlerinin, ﴿نُنَجِّكَ﴾ âyetini noktasız hâ ile okumaları, ﴿وَتَكُونُ لِمَنْ خَلَقَكَ آيَةً﴾⁴⁶ âyetini, lam'ın

³⁸ *Camii't-Tirmizî*, Kıraat Bölümleri, s. 658- 660.

³⁹ *Hakim, Müstedrek*, c. 2, s. 230- 257.

⁴⁰ *Müstedrek*, c. 2, s. 250. Rahman suresinin, 76. âyetinin mütevatir kıraati, farklı şekildedir.

⁴¹ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, c. 1, s. 14.

⁴² Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an*, c. 1, s. 318; *Tefsiru'l-Kurtubi*, c. 6, s. 283; Ebû Hayan, *el-Bahru'l-Muhit*, c. 4, s. 12. Âyetin mütevatir kıraati farklıdır.

⁴³ *Tefsiru'l-Kurtubi*, c. 6, s. 283.

⁴⁴ Bkz. *Mecmû Fetâvâ İbni Teymiyye*, c. 13, s. 393- 394. Bazı âlimler, bu anlamı genişletmişler, hatta mütevatir kıraatin şartlarını taşımayan, kıraat vecihlerinin dışında olanların tamamını şâz kıraatlerin kapsamına almışlardır. Yani, ahad, zayıf, mevzû, müdrec, münker, ğarib ve bâtil tüm kıraatler şâzdır. Diğer bir ifadeyle, bugün on imamdan nakledilerek alınıp okunan on kıraatin dışında olan tüm kıraatler, şâz kıraatlerdir. Bkz. Ebû Şame el-Makdisi, *El-Mürşidu'l-Veciz*, s. 178; es-Suyuti, *et-Tahbir fi İlmi't-Tefsir*, s. 142.

⁴⁵ Bkz. Bu kitabın,(tercümesinin bir bölümünü aldığımız) 95-98. sayfaları.

⁴⁶ Yunus suresi, 92.

sükunlu hali ile ﴿خَلَفَكَ﴾ şeklinde okumaları gibi... Ebû Hanife'ye (rh) nispet edilen, he'nin merfu, hemze'nin mansub şekilde okunduğu, ﴿أَمَّا يَحْشَىٰ اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ﴾⁴⁷ âyeti gibi... Müfessirlerden birçoğu bu kıraatten geri dönmüş, onu Ebû Hanife'ye nispet etmiş, bu kıraatin naklini ona yüklemişlerdir; oysa Ebû Hanife bu kıraatten beridir.

Sikâ birisinin naklettiği, Arapça kurallarından herhangi bir veche uymayan şâz kıraatin örneğine gelince, bu tür bir okuyuş, ancak hata ve kayıt altına alınmamaktan dolayı ortaya çıkar. Önde gelen âlimler ve sağlam hâfızlar bunu bilirler. Bu kıraat gerçekten azdır; hatta neredeyse yoktur. Âlimlerden bazıları, bu kıraatin bir bölümünü Nafi'den gelen rivayetlerden çıkarmışlardır: Hemze ile okunan ﴿مَعَائِشَ﴾⁴⁸ kelimesi gibi. Yine Yahya'nın, İbni Âmir'den, ya'nın fethesiyle rivayet ettiği, ancak kelimenin aslında hemzenin bulunduğu ﴿أَذْرَىٰ أَقْرَبَ﴾⁴⁹ kelimesi gibi.⁵⁰

5- Mevzu

Bu, aslı olmayan yani isnadsız olarak rivayet edilen kıraattir. Bunun nedeni, tefkifi olmasıdır. İbnu'l-Cezerî şöyle der: "Geriye reddedilen bölüm kaldı. Bu kısım, Arapça kurallarına ve yazıma uygun olan ancak (bir isnadla kesin olarak) nakle dilmeyendir. Bunun reddedilmesi gerekir, yasaklanması daha da şiddetlidir. Bu tür bir kıraatte bulunan, büyük günah işleyen kimse gibidir."⁵¹ Bunun örneği مَلِكٍ يَوْمَ الدِّينِ ayetini mazi kipiyle okumaktır.

6- Müdrec:

Bu kıraati, kıraat türlerine ekleyen Suyuti'dir. Bununla, kıraatlerde fazla olanı tefsir vecihlerine katmak istemiştir,⁵² Said bin Mansûr'dan⁵³ rivayet edilen Sa'd bin Ebû Vakkas'ın (ra) kıraati ﴿وَلَهُ أَخٌ وَأُخْتٌ﴾⁵⁴ ve İbni Abbas'ın (ra) kıraati gibi ﴿لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ﴾⁵⁵ gibi. Buhârî (في مواسم الحج) 'da tahric etmiştir.⁵⁶ İbnu'z-Zübeyr'in kıraati ﴿وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ﴾⁵⁷ (Başlarına gelen şeylerde Allah'tan yardım isterler.) Amr⁵⁸ dedi ki: "Bu onun kıraati mi yoksa bu şekilde mi tefsir etti, bilmiyorum." Bunu, Said bin Mansur⁵⁹ ve el-Enbârî rivayet etmiştir. el-Enbârî, bunun tefsir olduğunu kesin bir dille ifade eder ve şöyle der:

⁴⁷ Fatır suresi, 28.

⁴⁸ A'raf suresi, 10; Hicr suresi, 20.

⁴⁹ Cin suresi, 25.

⁵⁰ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, c. 1, s. 14, 16 (kısaca özetlenerek).

⁵¹ *A.g.e.*, c. 1, s. 16.

⁵² Suyuti, *el-İtkan*, c. 1, s. 102.

⁵³ Ebû Hayan, *el-Bahru'l-Muhit*, c. 3, s. 190; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, c. 1, s. 255.

⁵⁴ Nisa suresi, 12.

⁵⁵ Bakara suresi, 198.

⁵⁶ Buhârî, Hac, 1770; Tefsir, 4519.

⁵⁷ Âl-i İmran Suresi, 104.

⁵⁸ Amr bin Dinar.

⁵⁹ Ebû Hayan, *el-Bahru'l-Muhit*, c. 3, s. 21; *Tefsiru't-Taberî*, c. 7, s. 91-92; *Tefsiru'l-Kurtûbî*, c. 4, s. 165; Suyuti, *el-İtkan*, c. 1, s. 102.

“Bu fazlalık, İbni Zübeyr tarafından yapılmış bir açıklamadır ve onun söylediği bir sözdür. Bazı nakilciler bu hususta yanlışlık yaparak bunu Kur’an-ı Kerim’in lafızları arasına almıştır.”⁶⁰

Sonra Suyûtî, İbnu’l-Cezerî’nin şu sözünü nakleder: “Belki de bu fazlalıklar, îzah ve açıklama olarak kıraat konusunda tefsir alanına girmektedir. Çünkü onlar, Hz. Peygamber’den (sav) aldıkları Kur’an konusunda derin bilgi sahibiydiler. Onlar, Kur’an’da herhangi bir karışıklık olmadığına inanırlardı. Belki onlardan bazıları da, Kur’an’ın bazı bölümlerini Rasûlullah (sav) ile birlikte iken yazmışlardı. Ancak, sahabeden bazılarının anlam olarak kıraati caiz gördüğünü söyleyen, yalan söylemiştir.”⁶¹

Bu Kıraatlerin Hükümü

Üstad Abdulfettah el-Kâdî, bu kıraatlerin hükümünü güzel bir şekilde özetlemiştir. O, şöyle diyor:

“Sonuç olarak, kıraat, eğer Arapçaya, yazım kurallarına muhalif ise, isterse -ki zor bir ihtimal de olsa, hatta böylesi neredeyse yoktur- güvenilir bir kimseden rivayet edilmiş olsun, bu kıraat icmâen reddedilir.”

Eğer Arapçaya ve yazım kurallarına uygun, tevatür yolu ile de nakledilmiş ise, bu kıraat icmâen kabul edilir.

Eğer kıraat, Arapçaya ve yazım kurallarına uygun, ahad yol ile güvenilir kimselerden nakledilmiş ise, bunda ihtilaf vardır. Âlimlerin büyük bir çoğunluğu, bu kıraatin reddedilmesi, namazda ve diğer zamanlarda okunmasının caiz olmadığı görüşündedirler. İsterse bu kıraat şöhret bulup yaygınlık kazanmış olsun ya da olmasın.

Mekki bin Ebû Talib ve İbnu’l-Cezerî, bu kıraatin kabul edilmesi ve onun okunmasının, şöhret bulması ve yaygınlık kazanması şartı ile doğru olduğu görüşündedirler. Ancak eğer şöhret ve yaygınlık seviyesine ulaşmamışsa, açık olan, icmâen bu kıraatin okunmasının yasaklanmasıdır.

Bundan dolayı âlimlerin büyük bir çoğunluğuna göre şâz kıraat, tevatür yoluyla sabit olmayan kıraattir. Mekki ve onun görüşünü destekleyenlere göre, güvenilir kimselerden nakledilmiş olsa dahi, yazım ve Arapçaya uygun olmayan veya yazım ve Arapçaya uyan, güvenilir olmayan kimselerden nakledilen ya da güvenilir kimseden nakledilmesine rağmen kabul görmeyen, yaygınlık ve şöhret derecesine ulaşmayan kıraattir.

Şâz kıraatin, mutlak olarak okunması caiz olmamasına rağmen, öğrenilmesi ve öğretilmesi, kitaplarda toplanması, dil, i’rab ve mana açısından vecihlerinin açıklanması, dinî hükümlere kaynaklık etmesi, Arapçanın vecihlerinden biri için onun delil olarak kullanılması caizdir. Eski ve yeni âlimlerin fetvaları bu yöndedir. Allah en iyisini bilir.”⁶²

Ben şöyle derim: Geriye beşinci ve altıncı kıraat tarzları kaldı ki, onlarda mevzû ve müdrec’tir. Mevzû kıraatin ve onunla amel etmenin haram olduğu açık-

⁶⁰ *Tefsîru’l-Kurtûbi*, c. 4, s. 165.

⁶¹ Suyuti, *el-İtkan*, c. 1, s. 102; İbnu’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kıraati’l-Aşr*, c. 1, s. 32.

⁶² Abdulfettah el-Kâdî, *el-Kıraâtü’ş-Şâz ve Tevcihuha min Luğati’l-Arab*, s. 10.

tır. Müdrece gelince, o tefsirdir, bir Kur'an kıraati değildir. Bu yüzden okunmaz. Kur'an olmayıp, sahabe sözü olduğundan dolayı kimi hükümlere kaynaklık eder.

KURRÂ

Tarif: Kurrâ, kârî'nin çoğuludur. Kârî üç seviyede olur:

Mübtedi': Tek bir kıraatten üç kıraate kadar Kur'an okumaya başlayan kimsedir.

Mütevassıt: Dört ya da beş kıraate kadar Kur'an okumaya başlayan kimse-
dir.

Müntehî: Daha çok ve daha meşhur kıraatleri bilen kimsedir.⁶³

Mukri'ye gelince, o, kıraat âlimidir. Sözlü olarak kıraati rivayet eder. Örneğin Şatıbiyye'yi ezberlese bile, ağızdan ağza silsile halinde aktarmadıkça onu okuyamaz. Çünkü kıraatlerde, işitme ve ağız yoluyla nakletme dışında hükmü verilmeyen şeyler vardır.⁶⁴

Kurrânın Tarihi

İnsanları, Kur'an okuma konusunda kendi yollarına yönelten kurrâların dönemi, sahabenin dönemine kadar gider. Sahabeden büyük bir bölümü, tek bir kıraat okumada meşhur olmuştu. Onlar, bu kıraatleri Rasûlullah'tan (sav) bizzat almışlardı. Onlardan da birçok tabiîn sözlü olarak bu kıraatleri almışlardı.

Zehebî (rh), sahabe içinde Kur'an'ı tek bir kıraat üzere okumakla meşhur olanların yedi kişiyi olduğunu söyler:

- 1- Osman bin Affan (ra)
- 2- Ali bin Ebû Talib (ra)
- 3- Übeyy bin Ka'b (ra)
- 4- Abdullah bin Mes'ud (ra)
- 5- Zeyd bin Sabit (ra)
- 6- Ebû Musa el-Eş'arî (ra)
- 7- Ebû'd-Derdâ Uveymir bin Zeyd (ra).

Sonra Zehebî şöyle der: "Bize ulaştığına göre bu sahabiler, Hz. Peygamber (sav) hayatta iken Kur'an'ı ezberlemişler, Rasûlullah (sav) da onları dinlemiştir. On kıraat imamının senedleri onların etrafında döner. Kur'an'ı, Muaz bin Cebel, Ebû Zeyd, Huzeife'nin âzâdli kölesi Sâlim, Abdullah bin Ömer, Utbe bin Âmir gibi sahabeden başkaları da ezberlemişlerdir. Fakat onların kıraatleri bize ulaşmamıştır. Bunun için kıraatler, bu yedi kişi ile sınırlı kalmıştır."⁶⁵

Daha önce ifade ettiğimiz gibi, müslümanların yaşadığı tüm bölgelerdeki tabiînden büyük bir topluluk, bu sahabeden kıraati almışlardır.

Bu kurrâlardan yedisi meşhur olmuştur. İbni Mücahid, *es-Seb'a* adlı kitabında onların hâl tercemelerini zikretmiş, onlara üç kıraat imamı daha dahil edilmiş ve hep birlikte on imam olarak isimlendirilmişlerdir. Bazıları, onlara dört kişi daha ilave etmiş, böylece sayıyı on dörde kadar ulaştırmışlardır.

⁶³ el-Kastalâni, *Letâifu'l-İşârât*, c. 1, s. 171; el-Bennâ, *İthafu'l-Fudalai'l-Beşer*, s. 68.

⁶⁴ el-Kastalâni, *Letâifu'l-İşârât*, c. 1, s. 171.

⁶⁵ Zehebî, *Ma'rîfetu'l-Kurrâi'l-Kibar*, c. 1, s. 39.

Yedi Kıraat İmamı:

1- *İbni Âmir* (Ebû İmran Abdullah bin Âmir el-Yahsubî) (h. 8- 118) Tabînin önde gelenlerindedir. Kur'an'ı, Muğire bin Ebi Şihab kanalıyla Hz. Osman'dan (ra) almıştır. İbni Âmir'in, Kur'an'ı, bizzat Osman'a (ra) okuduğu da iddia edilmiştir. İbni Âmir, Şam halkının imamı ve kadısı idi. Velid bin Abdulmelik'in hilafeti zamanında Dimeşk kadısı idi. Kendisinden, Hişam ve İbni Zekvân (dolaylı olarak) rivayette bulunmuşlardır.

2- *İbni Kesir* (Abdullah bin Kesir ed-Dârî) (h. 45- 120) Mekke kurâlarının imamıdır. Abdullah bin es-Sâib'e, Übeyy bin Ka'b'a ve Ömer bin Hattab'a okumuştur. Kendisinden, Bizzî ve Kunbul (dolaylı olarak) rivayette bulunmuşlardır.

3- *Âsım bin Ebi'n-Nücûd* (Ebû Bekr) (h. -- . 127) Kûfe'deki kıraat ilminin öncülüğü onunla son bulmuştur. Abdullah bin Mes'ud'a Kur'an okumuş olan Zirr bin Hubeyş'ten kıraat ilmini aldı. Ali bin Ebû Talib'e (ra) okumuş olan Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den bu ilmi aldı. Kendisinden Şu'be ve Hafis (doğrudan) nakilde bulunmuşlardır.

4- *Ebû Amr bin A'lâ* (Zebbân bin A'lâ el-Basrî) (h. 68- 154) Yedi kıraat imamı arasında ondan daha çok hocası olan kimse yoktur. Hasan-ı Basrî, Ebû'l-Âliye, Said bin Cübeyr, Asım bin Ebi'n-Nücûd, İbni Kesir el-Mekkî, İbni Abbas'ın âzâdlı kölesi İkrime, İbni Muhaysin, Nasr bin Âsım, Yahya bin Ya'mer'e Kur'an'ı okumuştur. Ebû'l-Âliye, Ömer bin Hattab ve Übeyy bin Ka'b'a okumuştur. Kendisinden ed-Devrî ve es-Sûsî (dolaylı olarak) rivayette bulunmuşlardır.

5- *Nafi' bin Abdurrahman bin Ebû Nuaym el-Medenî* (Ebû Ruveym) (h. 70- 169) Medine'nin, Mescid-i Nebevî'nin imamı idi. Kıraati, Ebû Cafer ve Abdurrahman el-A'rec gibi tabiinden olan bir topluluktan aldı. Hocalarının sayısı yetmişe ulaşır. Onlar da, kıraati İbni Abbas, Übeyy bin Ka'b ve Ebû Hureyre'den almışlardı. Kendisinden "Kalûn ve Verş" (doğrudan) rivayette bulunmuşlardır.

6- *Hamza bin Habib ez-Zeyyât el-Kûfî* (h. 80-158) A'meş, Yahya bin Visab, Zirr bin Hubeyş, Osman (ra) ve İbni Mes'ud (ra)'a okumuştur. Kendisinden "Halef ve Hallâd" (dolaylı olarak) rivayette bulunmuşlardır.

7- *Kisâi* (Ali bin Hamza en-Nahvî el-Kûfî) (h. 119-189) Nahiv ilmini en iyi bilen kimselerdendi. Kıraati, Hamza ez-Zeyyât, İbni Ebi Leylâ ve İsa el-Hemedânî'den aldı.

On Sayısını Tamamlayan Diğer Üç Kıraat İmamı

1- *Ebû Cafer (Yezid bin Ka'ka')* (h. --.130) Medine halkının imamıdır. İbni Abbas, Ebû Hureyre ve Übeyy bin Ka'b'dan (ra) kıraat ilmini almıştır. Kendisinden "İbni Verdân ve İbni Cemmâz" rivayette bulunmuşlardır.

2- *Ebû Muhammed* (Yakub bin İshak) (h. 117- 215) Basra halkının imamıdır. Kendisinden "Ruveys ve Ravh" rivayette bulunmuşlardır.

3- *Halef bin Hişam* (h. 150- 229) Onun kıraati ihtiyarî olduğundan, Kûfelilerin kıraati arasında değildir. Kendisinden "İshak ve İdris" rivayette bulunmuşlardır.

On Dört Sayısını Tamamlayan Diğer Dört Kıraat İmamı

1- İbni Muhaysin el-Mekkî (h. --.123)

2- *el-Yezîdî* (Ebû Muhammed Yahya bin Mübarek el-Yezîdî el-Basrî) (h. 128- 202)

3- *Hasan-ı Basrî* (h. 21- 110)

4- A'meş Ebû Muhammed Süleyman bin Mihran el-Kûî (h. 60- 148)

BU KIRAATLERİN HÜKMÜ

Âlimlerin, bu kıraatler hakkındaki görüşleri şöyledir:

(1) Yedi imamın kıraati mütevatirdir. Bu kıraatlerin sayısını ona tamamlayan diğer üç kıraat âhâddır. Bunlar, sahabe kıraatlerindedir. Geri kalanlar ise şâz kıraatlerdir.

(2) On kıraat mütevatirdir, diğerleri şâzdır.

(3) Bu konuda dayanılması gereken, şartlardır. Kıraatlerin yedi, on veya on dört olması arasında bir fark yoktur. Şartla kastettikleri, daha önce ifade edilen sahih kıraatin gerekleridir. Şöyle derler: "Bir kıraatte bu üç şart bir araya geldiğinde, kabul edilmesi vacip, reddedilmesi haram olur. Bu kıraat ister kabul gören yedi imamdan, ister on imamdan veya diğer imamlardan olsun fark etmez. ed-Dânî, el-Mehdevî bu konuyu ifade etmiş, Mekkî, Ebû Şâme ve diğerleri ise konuyu uzun uzun açıklamışlardır."⁶⁶

el-Bennâ bu konuyu, *İthafu'l-Fudalâi'l-Beşer* adlı kitabında özetler ve şöyle der:

"Sözün özü, yedi kıraat, ittifakla mütevatirdir. Diğer üçü (Ebû Cafer) (Yakûb) ve (Halef) de kabul gören görüşe göre mütevatirdir sahih ve tercih edilen görüş de budur. Bu da alimlerin çoğunluğundan aldığımız görüştür. Bundan sonraki dört kıraat (İbni Muhaysin), (Yezidi), (Hasan) ve (A'meş) ise ittifakla şâzdır."⁶⁷

Kıraatlerin Çeşitliliğinin Faydaları

Öncelikle bilmen gerekir ki, kıraatlerde var olan ihtilafın tamamı, karşılık/tezat değil, çeşitlilikten dolaydır. Allah'ın Kelamı'nda tezatlı bir farklılığın olması imkânsızdır:

"Hâla Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı." (4/Nisa, 82)⁶⁸

Kıraatler Arasındaki Bu Farkların Birçok Faydası Vardır; Bunlardan Bazıları Şunlardır⁶⁹:

1- Bu ümmetin yükünü azaltma, ümmete kolaylık. Bu ümmet için şeref, genişlik, rahmet ve özellikle üstünlük.

2- Bu kıraatlerde belağatın sonu, i'cazın en güzel hâli, açıklamanın zirvesi, sözün güzelliği ve yerli yerinde kullanılması vardır. Her kıraat bir mucize seviyesindedir. Çünkü ayetlerin yerine geçen bir kelime ile lafzın farklılaşması, bir mucize halini alır. Zîra her bir lafzın tek başına bir ayete delalet edecek şekilde yapılması, uzatmaya gerek bırakmayacak kadar açıktır. Bunun örneği, ﴿وَأَمْسَحُوا بِرُؤُوسِكُمْ﴾ ve ﴿وَأَرْجُلِكُمْ﴾⁷⁰ ayetinde geçen ﴿وَأَرْجُلِكُمْ﴾ kelimesindeki kıraat farklılığıdır.

⁶⁶ Kastalani, *Letâifu'l-İşarat*, s. 68-69.

⁶⁷ Ahmed bin Muhammed el-Benna, *İthafu'l-Fudalâi'l-Beşer*, c. 1, s. 72.

⁶⁸ Bu meselenin daha fazla açıklaması için bkz. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, c. 1, s. 49.

⁶⁹ Kimi zaman bu faydaları tamamen, kimi zaman da özetleyerek farklı kitaplardan derledim. İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, c. 1, s. 52- 54; Menna el-Kattan, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, s. 180- 181.

⁷⁰ Maide sûresi, 6.

Mansub olarak okunduğunda ﴿وَأَرْجُلِكُمْ﴾, meksur okunduğunda ﴿وَأَرْجُلِكُمْ﴾ şeklinde olur. Mansub olarak okunduğunda, kişinin ayaklarını yıkamasının hükmü vardır. Çünkü atıf, yıkama fiili üzerinedir. ﴿فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ﴾⁷¹

Mecrur olarak okunduğunda, gerektiği zaman mestler üzerine mesh etmenin hükmü açıklanmaktadır. Çünkü o zaman atıf, mesh üzerinedir. ﴿وَأَمْسَحُوا بِرِءْسِكُمْ وَأَرْجُلِكُمْ﴾⁷²

Bu nedenle âyet, bu iki okuma ile iki farklı hükme işaret etmektedir. Eğer bu şekilde olmasaydı, her hüküm, açıklaması için farklı bir âyete ihtiyaç duyardı.

3- Tahrif ve değişiklikten korumaya işaret eder. Çünkü kıraat farklılıkları ve çeşitliliğine rağmen, Kur'an'ın zıtlıklar barındırdığı, birbiri ile çeliştiği iddia edilememiştir. Tam aksine, her bir bölümü, diğer bir bölümünü tasdik eder; her bölümü, diğer bir bölümünü açıklar. Bu da, tek bir hat, tek bir üslup olduğu konusunda birbirini destekler. İşte bu apaçık bir mucize, Hz. Peygamber'in (sav) getirmiş olduğunun doğru olduğuna kesin bir kanıttır. Çünkü bunun bir insan sözü olması mümkün değildir.

4- Kur'an'ın ezberlenmesini ve bu ümmete nakledilmesini kolaylaştırır. Çünkü Kur'an'ın belağat açısından bu tür bir özelliği vardır. Farklı vecihleri olan bir kelimeyi ezberleyen kimseye bu kelime daha kolay gelir, daha iyi anlayabilir. Özellikle bu tek bir hat üzere ise. Şüphesiz bu, ezber olarak daha basit, ifade olarak daha kolaydır.

5- Diğer bir kıraatte mücmel olarak ifade edilebilen hususu açıklama. ﴿وَلَا يَطْهَرْنَ﴾ ve şeddelsiz olarak ﴿يَطْهَرْنَ﴾ kelimesi gibi. Şeddelsiz olarak okuyuş, âlimlerin büyük bir çoğunluğuna göre şeddelsiz olarak okunan kelimeyi açıklamaktadır. Bu yüzden hayızlı kadın, kanı kesildiğinde temizlenmiş olur. Yıkandığında temizlenmiş olur. Kadın, sadece hayızdan çıkmakla değil, temizlenmekle kocasına helal olur.

6- Bu ümmetin sevabını yüceltme. Çünkü bu ümmet, Kur'an'daki anlamlara uyma niyetlerine ulaşmak için tüm çabalarını harcarlar. Her lafzın işaret ettiği hükmü ortaya çıkarmaya, gizli yönlerini keşfetmeye, Kur'an üzerinde düşünüp yönlendirme, sebebe bağlama ve tercih etme konusundaki yönlerini ortaya çıkarmaya çalışırlar.

7- Bu ümmetin, Rablerinin Kitabı'nı bu şekilde alıp öğrenmelerinden, ona yönelmelerinden, O'nun sözlerini araştırma, anlamlarını ortaya çıkarma, güzel bir şekilde okuma konusunda diğer ümmetler üzerindeki fazileti ve şerefini açıklama. Onlar, ne bir harekeyi, ne bir sükûnu, şeddeyi veya kesreyi ihmal ederler. Tüm medleri miktarlarınınca uzatır, imaleleri birbirine uygun yaparlar. Harfleri ve özellikleri birbirlerinden ayırırlar. Buna, diğer ümmetlerden hiçbiri ulaşmamıştır.

8- Kıraatlerde, Rabbinin Kitabı'na bağlılığından dolayı Allah'ın bu yüce ümmet için hazırlamış olduğu faziletler vardır. Bu ilahî nedene bağlılıktan dolayı,

⁷¹ Maide suresi, 6.

⁷² Maide suresi, 6.

⁷³ Bakara suresi, 222.

Allah, Muhammed ümmeti'ne ve her harfi aslına uygun olan Kur'an okuyucusuna üstün bir özellik vermiştir.

İbnu'l-Cezerî şöyle der: "Eğer kıraatlerin bunun dışında hiçbir faydası olmasaydı bile, bu yeterli olurdu. Bu üstün özellik dışında hiçbir özellikleri olmasaydı bile, bu yeterli olurdu."⁷⁴

9- Yüce Kitabı'nı koruma görevini bizzat Allah'ın üzerine aldığını gösteren hikmetin ortaya çıkması: "*Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.*" (15/Hicr, 9) Kıraat ile ilgilenen imamların olmadığı hiçbir dönem yaşanmamıştır. Tek bir bölge dahi olsa, Allah'ın Kitabı'nı nakletme işini üstlenen, harflerini güzel çıkararak, rivayetlerde bulunan, vücûh ve kıraatlerini gösteren bir imam hep olagelmıştır.

⁷⁴ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, c. 1, s. 53.